

ارجاع به این مقاله: حمیدی، بهرام و افشار مهاجر، کامران. (۱۴۰۰). تحول پوسترهای تایپوگرافی دهه هشتاد شمسی از دیدگاه تغییرات فرهنگی روبرت وسنو، پیکره، ۱۰(۲۶)، صص. ۳۲-۵۲.

ترجمه انگلیسی این مقاله در همین شماره با عنوان زیر منتشر شده است

Evolution of Typographic Posters of the 2000s from the Perspective of Robert Wuthnow's Cultural Changes

مقاله پژوهشی

تحول پوسترهای تایپوگرافی دهه هشتاد شمسی از دیدگاه تغییرات فرهنگی روبرت وسنو*

چکیده

بیان مسئله: از زمان شکل گیری طراحی گرافیک ایران رویکرد غالب طراحی پوستر عمدتاً بر شیوه تصویرگرایی معطوف بوده است. از دهه هشتاد به بعد طراحی پوسترهای تایپوگرافی به عنوان رویکرد تصویری مسلط در طراحی گرافیک ایران مطرح شد. آنچه در پرسش اصلی این پژوهش مطرح شده، این است که بستر تحولات محیطی و تغییرات فرهنگی در سوق یافتن طراحی گرافیک ایران به طراحی پوسترهای تایپوگرافی چه عواملی بوده است؟ همچنین چه سازوکارها و دلایلی موجب گسترش و نهادینه شدن پوسترهای تایپوگرافی در طراحی گرافیک ایران گردید؟

هدف: تبیین بسترهای تحولات فرهنگی و عوامل درون صنفی در شکل گیری و تحول پوسترهای تایپوگرافی دهه هشتاد شمسی، هدف این پژوهش است. **روش پژوهش:** شیوه این پژوهش توصیفی-تحلیلی است و اطلاعات با استفاده از تحقیقات کتابخانه‌ای و پایگاه‌های اطلاعاتی به دست آمده است.

یافته‌ها: از نیمه دوم دهه ۷۰ با سیاست‌گذاری‌های فرهنگی تساهل‌گرایانه و توسعه فعالیت‌های اصناف فرهنگی و هنری، فضای پویایی از اندیشه‌های متکثر در جامعه به وجود آمد. با تولید و گسترش کتاب‌های روشنفکری سیاسی و نوگرایی دینی با همکاری نسل جدید طراحان گرافیک متأثر از موج نو گرافیک ساختارشکن غربی، ابعاد جدیدی از رویکرد تصویری در طراحی جلد کتاب‌های تایپوگرافی شکل گرفت. در دهه ۸۰ نخستین گروه‌های طراحان پوستر تایپوگرافی، جریان‌های مستقل فرهنگی و هنری، همچنین حمایت نهاد‌های فرهنگی دولتی با برگزاری جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های پوسترهای تایپوگرافی، موجی از تجربیات متکثر تایپوگرافی فارسی در میان نسل جدید طراحان گرافیک به وجود آوردند. کنش‌های طراحان گرافیک نیز در برگزاری سخنرانی‌ها، نشست‌ها و کارگاه‌های آموزشی، همراه با گشایش افق‌های ارتباطات بین‌المللی در امکان آشنایی با طراحان صاحب سبک تایپوگرافی بین‌المللی در خلق افق‌های جدید تصویری و تثبیت این جریان، نقش مؤثری بر جای گذاشتند.

کلیدواژه

پوستر تایپوگرافی، طراحی گرافیک، دهه هشتاد، تغییرات فرهنگی

۱. نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری تاریخ تطبیقی و تحلیلی هنر اسلامی، دانشکده علوم نظری و مطالعات عالی هنر، دانشگاه هنر، تهران، ایران.

Email: Bahramhamidi@gmail.com

۲. استاد گروه گرافیک، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشگاه هنر تهران، تهران، ایران.

* این مقاله مستخرج از رساله دکتری نویسنده اول با عنوان «تحول پوسترهای تایپوگرافی در بستر تحولات اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی تا دهه ۱۳۹۰» در دانشگاه هنر تهران با راهنمایی نویسنده دوم در حال انجام است.

مقدمه

از زمان شکل‌گیری طراحی گرافیک مدرن ایران، عوامل و زمینه‌های متعددی در پیشبرد طراحی گرافیک و کاربست تایپوگرافی در آثار هنرمندان این حوزه دخیل بوده است. در دهه‌ی چهل و پنجاه شمسی با آغاز تحولات و تغییرات فراگیر فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، حرکت تدریجی به‌سوی مدرنیزاسیون آغاز شد و تأثیرات بنیادینی در این حوزه از خود بر جای گذاشت. اولین تجربه‌های طراحی پوستره‌های تایپوگرافی و توجه به نوشتار فارسی همگام با طراحی گرافیک مدرن در دهه‌ی ۵۰ شمسی شکل گرفت. در دوران هشت‌ساله جنگ تحمیلی نیز طراحان گرافیک، پوستره‌های انقلابی در مواردی پوسترهایی با مضامین مذهبی با روش خوشنویسانه طراحی کردند. با بررسی آثار پوستره‌های دوسالانه‌های طراحی گرافیک ایران از سال ۱۳۶۸ تا دهه ۷۰ همچنان طراحی پوستر بر مبنای الگوهای تصویرگرایانه محوریت اصلی جریان طراحی پوستر محسوب می‌شود و نوشتار و تایپوگرافی حروف فارسی به‌عنوان عنصر مکمل در قالب اطلاعات متن در ساختار پوستر ترکیب شده است. از نیمه دوم دهه ۷۰ با گسترش و رونق انتشارات، ابعاد نوینی از رویکردهای جدید در طراحی جلد کتاب بر محوریت تایپوگرافی فارسی به وجود آمد که بارزترین وجه آن، در اتخاذ رویکرد بنیادین و ساختار شکنانه‌ای است که توجه نسل جدید طراحان گرافیک را به طراحی پوستره‌های تایپوگرافی معطوف کرد. در این راستا، پرسش پژوهش به این امر می‌پردازد که چه عواملی از تحولات محیطی و زمینه‌های فرهنگی در شکل‌گیری طراحی پوستره‌های تایپوگرافی دخیل بوده است؟ همچنین کنش‌ها و سازوکارهای طراحان گرافیک در جریان‌سازی پوستره‌های تایپوگرافی چه نقشی داشته‌اند؟ این پژوهش با تکیه بر نظریه تغییرات فرهنگی روبرت و سنو تلاش دارد تا رابطه میان شرایط محیطی در تغییرات فرهنگی دهه هفتاد را به‌عنوان بستر ظهور و شکل‌گیری پوستره‌های تایپوگرافی، بررسی کند و عوامل مؤثر گسترش و نهادینه‌شدن پوستره‌های تایپوگرافی به‌عنوان جریان مسلط تصویری در میان نسل جدید طراحان گرافیک دهه هشتاد شمسی را واریسی نماید.

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت توصیفی-تحلیلی است و در آن با توصیف و تحلیل شرایط فرهنگی و اجتماعی دهه‌ی هفتاد به تبیین تحولات فرهنگی و زمینه‌های تولید، گسترش و نهادینه‌شدن پوستره‌های تایپوگرافی دهه هشتاد می‌پردازد. گردآوری اطلاعات با استفاده از تحقیقات کتابخانه‌ای صورت گرفته و علاوه بر بررسی زمینه‌های توسعه فرهنگی، به مجموعه عوامل درون صنفی طراحان گرافیک شامل شکل‌گیری گروه‌های طراحی پوستر تایپوگرافی، برگزاری نمایشگاه‌ها، کارگاه‌ها، سخنرانی‌ها و برگزاری جشنواره‌های پوستر تایپوگرافی تحت حمایت‌های دولتی، توجه خاصی شده است.

پیشینه پژوهش

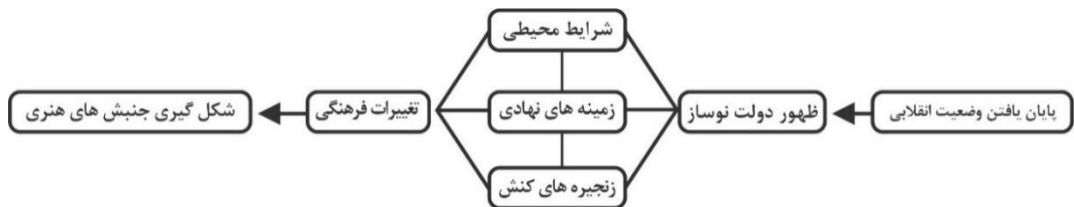
در رابطه با بسترهای شکل‌گیری پوستره‌های تایپوگرافی ایران بعد از انقلاب اسلامی پژوهش قابل‌ذکر تاکنون چه به صورت مقاله، پایان‌نامه یا کتاب صورت نگرفته و عمده‌ی پژوهش‌ها به توصیف مفاهیم ساختاری و زیبایی‌شناسی تایپوگرافی معطوف شده است؛ گرچه در موارد اندکی و در قالب پایان‌نامه کارشناسی ارشد به‌صورت کلی و محدود به این وجه از موضوع پرداخته‌اند. «افشار مهاجر» (۱۳۹۸) در کتاب «تاریخ طراحی گرافیک ایران»،

روند تحول طراحی گرافیک ایران را از دوره قاجار تا دهه ۱۳۸۰ بر اساس تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی هر دهه، بررسی نموده است. «گودرزی» (۱۳۹۰) در کتاب «گرافیک انقلاب»، نقش محوری طراحی گرافیک در ترسیم خطوط کلی و اصلی هنر انقلاب، تصویری واقع‌گرایانه و روایی بدون موضع انتقادی ارائه می‌دهد. «کهنود» (۱۳۹۵) در مقاله «فرهنگ دیداری گرافیک دیزاین در عصر دیجیتال»، به چگونگی رابطه تحولات جریان‌های اجتماعی نسبت به تغییرات شکلی و محتوایی آثار گرافیک دیزاین ایران در چهار دهه می‌پردازد و به‌طور کلی علل گرایش نسل جدید طراحان گرافیک به طراحی پوسترهای تایپوگرافی و حروف‌نگاری را در محدودیت‌های بصری بازنمایی تصاویر انسانی تا اواخر دهه شصت، سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و تفکر حکومتی نسبت به ارزش‌های ملی و مذهبی در حروف‌گرای و خوشنویسی فارسی، گرایش تقلیدی از طراحان غربی در استفاده از حروف، امکان استفاده از حروف فارسی در کامپیوتر می‌داند و ذکر می‌کند. «ملکی، اسداللهی و شاهرودی» (۱۳۹۵) در مقاله «بازنمایی هویت ملی ایران در طراحی گرافیک با تأکید بر عصر جهانی‌شدن»، ذکر می‌کند که در بیان ابعاد هویت ملی در طراحی پوسترهای دوسالانه‌ها، نوشتار فارسی بیشترین وجه را به خود اختصاص داده است. «فلسفی» (۱۳۹۰) در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد با عنوان «بررسی تایپوگرافی در سه دهه ۱۳۴۰ تا آخر ۱۳۶۰»، به نقش فعالیت‌های طراحان نوگرا، آزادی‌های سیاسی و اجتماعی جامعه و آموزش آکادمیک، رسانه‌های نوین ارتباطی در شکوفایی طراحی گرافیک ایران و شکل‌گیری تایپوگرافی مدرن ایران اشاره کرده است. «باغیشنی» (۱۳۹۱) در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد با عنوان «بررسی تاریخ شفاهی طراحی گرافیک مدرن ایران از دهه ۲۰ تا پایان دهه ۴۰ شمسی»، متکی بر مصاحبه‌های شفاهی تأثیر تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی دهه ۲۰ و ۳۰ شمسی، شکل‌گیری فعالیت‌های وسیع فرهنگی و شکوفایی طراحی گرافیک مدرن در دهه ۴۰ را بسیار اثر بخش و مهم توصیف می‌کند. با توجه به موارد اشاره‌شده، پژوهش حاضر با نگاهی به این پیشینه تکرار هیچ‌کدام نیست و در عین استفاده از برخی منابع، با هیچ‌کدام از آن‌ها هم‌پوشانی ندارد.

چارچوب نظری

مطالعات مربوط به تحولات فرهنگی در جامعه عمدتاً با این پرسش آغاز می‌شود و جهت می‌یابد که چگونه تغییر در جامعه، به‌ویژه از طریق آنچه در فرآیند مدرنیزاسیون حاصل می‌آید، زمینه‌ساز تغییر در فرهنگ می‌شود. در مطالعه تغییرات فرهنگی پیش‌فرض بر این است که اندیشه‌ها تحت تأثیر جهان اجتماعی قرار می‌گیرند و از شرایط حاکم بر محیط اجتماعی، تغییرات فرهنگی به وجود می‌آید (وسنو، ۱۳۹۹، ص. ۲۱۱)؛ به عبارت دیگر، جریان‌های فرهنگی و هنری در نتیجه افزایش تراکم رویکردهای فکری و تمایزات درونی جامعه متحول می‌شوند. در این پژوهش برای تدوین مکانیسمی تحلیلی به‌منظور مطالعه زمینه‌های تغییرات فرهنگی در ظهور پوسترهای تایپوگرافی دهه هشتاد شمسی در ایران، از الگوی نظری روبرت و سنو^۱ استفاده شده است. از نظر وسنو پژوهش در خصوص مسأله چرایی و چگونگی ظهور نظام‌های فکری-هنری جدید، نیازمند شناخت چگونگی تغییر یافتن شرایط محیطی کلانی است که این نظام‌ها در آن ظهور یافته‌اند. تغییرات به‌وجودآمده در شرایط محیطی، منابع لازم برای ظهور جنبش‌های فرهنگی نوآورانه را به وجود می‌آورد (افتخاری، ۱۳۸۶، ص. ۷۰). در اینجا به دو دسته کلی از مفاهیم برای تبیین تغییرات فرهنگی اشاره می‌گردد و هر دسته نیز شامل سه بعد می‌شوند. در دسته اول ابتدا به «شرایط محیطی» اشاره می‌شود که منظور از آن، مجموعه شرایط و رویدادهای اجتماعی، فرهنگی، سیاسی

و اقتصادی همچون افزایش یا کاهش جمعیت در جامعه در دوره‌ای معین، رکود یا رونق اقتصادی جامعه، آرامش یا تنش‌های فضای سیاسی و ویژگی‌های دینی و مذهبی جامعه می‌باشد. هریک یا مجموعه‌ای از این عوامل که در تغییرات فرهنگی و اجتماعی جامعه تأثیرگذار باشند، توسط پژوهشگر مورد توجه قرار می‌گیرند. به جهت ماهیت عینی و مادی که شرایط اجتماعی دارا می‌باشند، تأثیرات مشخص و مشهودی از خود بر جای می‌گذارند و امکان کنکاش در ابعاد مختلف تحولات فرهنگی را فراهم می‌سازند (وسنو، ۱۳۹۹، ص. ۲۱۳)؛ سپس مفهوم «بافت یا زمینه‌های نهادی» به‌عنوان بی‌واسطه‌ترین وضعیت از محیط اجتماعی مدنظر قرار می‌گیرد که بستر پدیدارشدن و نوآوری تولیدات فرهنگی را فراهم می‌آورد. «بافت‌های نهادی وضعیت‌ها و موقعیت‌های سازمانی هستند که ایدئولوژی‌ها عملاً درون آن‌ها تولید و توزیع می‌شوند و دارای نظم و ترتیبات قدرت، منابع اقتصادی، پرسنل و مشروعیت لازم برای تولید ایدئولوژی محسوب می‌شوند» (وسنو، ۱۳۹۹، ص. ۱۴۳). مدارس، دانشگاه‌ها، سازمان‌های دینی، انجمن‌های علمی یا فرهنگی، روزنامه‌ها، سازمان‌های دولتی و احزاب سیاسی به‌عنوان مولدان ایده و هنر، به منابع لازم برای حمایت از جریان‌ها دسترسی دارند و با تولید و حمایت از آثار فرهنگی و هنری با مخاطبانشان ارتباط پیدا می‌کنند (صدیقی، ۱۳۸۷، ص. ۸۵). آخرین بُعد از این دسته شامل «زنجیره‌های کنش» در درون بافت‌ها یا زمینه‌های نهادی می‌شود که به رفتار تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان فرهنگ و تصمیم‌های حامیان یک جنبش فرهنگی، رهبران سیاسی و کسانی که بر رفتار تولیدکنندگان فرهنگ و مخاطبان‌شان تأثیر دارند، اشاره دارد (وسنو، ۱۳۹۹، ص. ۱۴۳). در دومین دسته، ابتدا به مرحله «تولید» با اشکال متنوع، گوناگون و گسترش فعالیت‌ها و محصولات فرهنگی در جامعه مواجه می‌شویم. در فرآیند تولید افکار و اندیشه‌ها مورد دسته‌بندی و پردازش قرار می‌گیرند، محصولات فرهنگی همچون کتاب‌ها، روزنامه‌ها، مجلات، چاپ و منتشر می‌شوند (مهرآیین، ۱۳۸۶، ص. ۲۴۹). بعد از فرآیند آفرینش و تولید، روند گزینش آغاز می‌شود. تحت تأثیر فضای متکثر تولیدات فرهنگی، از برخی جریان‌های هنری بیشتر استقبال می‌شود. هنرمندان برخی سبک‌ها را بر می‌گزینند و اشکال جدیدی از خلق آثار هنری نسبت به سایر روش‌ها مورد توجه مخاطبان واقع می‌شوند. برخی آثار با اهدای جوایز و تکثیر مورد تقدیر مخاطبان و متولیان فرهنگی قرار می‌گیرند. فرآیند «نهادینه‌شدن» از نظر سازوکار تولیدات فرهنگی، گویای استقلال و حتی اثرگذاری آن‌ها بر زمینه‌های اجتماعی تولید هستند و با استقلال از معیارهای تثبیت‌شده درونی، نقش پایدار و مؤثری در طول دوره‌های تاریخی به دست می‌آورند. مؤلفان و حامیان آثار فرهنگی و هنری از طریق مجموعه سخنرانی‌ها، مباحثه و گفتارها و گفتمان‌هایی در سطح جامعه، اندیشه‌ها و رویکردهای ذهنی خود را در جامعه نهادینه می‌سازند یا برخی آثار بارها به‌صورت مکرر در رسانه‌های مختلف مانند چاپ کتاب و نمایشگاه‌ها به‌صورت الگوهای موفق معرفی می‌شوند (مهرآیین، ۱۳۸۶، ص. ۲۵۲) (تصاویر ۱ و ۲).

تصویر ۱. فرآیند تولید هنر در رابطه با تغییرات فرهنگی و تحولات اجتماعی. منبع: نگارندگان.

تصویر ۲. مدل نظری تبیین تغییرات گفتمانی روبرت و سنو. منبع: نگارندگان.

شرایط محیطی، توسعه اقتصادی و تحولات اجتماع

اجرای برنامه‌های نوسازی و توسعه اقتصادی در ایران از دهه ۱۳۷۰ به بعد در بسیاری از ابعاد جامعه موجب فراهم‌شدن زمینه‌های رشد و افزایش تولیدات و تحولات گسترده در صنایع زیرساختی و طرح‌های عمرانی شد (فوزی، ۱۳۹۹، ص. ۱۴۵). از سال ۱۳۸۴، با جهش ناگهانی قیمت نفت و افزایش درآمدهای ارزی، برنامه‌های توسعه‌ای با نوسانات بسیار، همراه با افزایش هزینه‌ها و تخصیص درآمدها به امور جاری، بر رشد بوروکراسی و نهادسازی‌های دولتی تأثیر گذاشت. در نتیجه این شرایط محیطی پیش‌آمده، رشد طبقه متوسط شهرنشین با مهاجرت به شهرها به شدت قوت گرفت (قاسمی و زارع‌زاده، ۱۳۹۲، ص. ۸۱). در پی گسترش نقش فرهنگی و اجتماعی قشر شهری به‌عنوان طبقه متوسط جدید، ارزش‌های فرهنگی سنت‌گرایانه به ارزش‌های شهرگرایانه تغییر یافت (مریدی، ۱۳۹۷، ص. ۲۱۴). برنامه‌های نوسازی دولت‌های پس از انقلاب به تدریج زمینه‌های ارتقای سطح تحصیلی و گسترش کمی و کیفی نظام آموزش عالی را در میان این طبقه جدید بیش از پیش فراهم آورد. متعاقب این امر در فاصله سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۲ جمعیت دانشجویان با رشد ۲۶ برابری به ۴/۵ میلیون نفر افزایش یافت (فوزی، ۱۳۹۹، ۱۵۲-۱۹۱). گسترش شهرنشینی و افزایش جمعیت دانشجویان و استادان دانشگاهی منجر به ظهور نیروهای فکری جدیدی شد که در تحولات سیاسی و فرهنگی جامعه تأثیرگذار بودند و به فراهم‌آمدن محیط متکثر فکری و خواسته‌های سیاسی و فرهنگی متناسب با شرایط اجتماعی جدید منتهی شد.

بافت‌های نهادی و تأثیرات فرهنگی

از پیامدهای توسعه سیاسی نیمه دهه ۱۳۷۰ ظهور گروه‌ها و شکل‌گیری ائتلاف‌هایی بود که در بطن آن‌ها مفاهیمی چون آزادی‌های فردی و اجتماعی، فرهنگ گفت‌وگو، تساهل و مدارا، نواندیشی مفاهیم دینی و تقویت نهادهای مدنی مطرح گردید (عباسی سرمندی و راهبر، ۱۳۸۸، ص. ۲۷۰). متفکران نواندیشی با دفاع از تکثر و تنوع فهم

دینی، نقش علوم و فلسفه را در نحوه تفسیر از دین به کار گرفتند و در سطوح آموزشی، فرهنگی و سیاسی به ترویج گفتمان دینی و سیاسی پرداختند (جلایی‌پور، ۱۳۷۸، ص. ۳۰). فضای دانشگاه‌ها علاوه بر کارکرد علمی به فضای گفت‌وگوها و مناظره‌های اجتماعی و فرهنگی دانشجویان تبدیل شد. تشکلهای مختلف فرهنگی، ادبی و سیاسی رشد روزافزونی یافتند و برگزاری سخنرانی‌ها، نشریات دانشجویی، اجتماعات فکری و فرهنگی رونق بسیاری پیدا کردند (جلایی‌پور، ۱۳۸۹، ص. ۱۹۰-۱۹۴). احزاب و سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه‌های سیاست، اقتصاد، فرهنگ و هنر به طرح خواسته‌های سیاسی و ارائه دیدگاه‌های فرهنگی پرداختند و فضای نقد و بحث در همه عرصه‌ها فعال شد (مریدی، ۱۳۹۷، ص. ۲۱۵). رشد نهادها، نشریات و گفتمان‌های ادبی-هنری یکی دیگر از پیامدهای فرهنگی فرآیند تحولات اجتماعی بود که در شکل‌گیری محیط متکثر فکری دهه هشتاد تأثیر گذاشت (افتخاری، ۱۳۸۶، ص. ۱۵۴). سیاست‌گذاری‌های فرهنگی دولت پس از سال ۱۳۷۶ بر ضرورت تنوع دیدگاه‌ها در فعالیت‌های فرهنگی و عدم دخالت و نظارت در نشر قبل از تولید تأکید داشت و نقش دولت در فضای تولیدات فرهنگی صرفاً بسنده کردن بر نظارت پس از تولید با هدف ارائه دیدگاه‌ها و سلاقی مختلف در سطح جامعه بود (فوزی، ۱۳۹۹، ص. ۱۸۸). هم‌زمان با کاهش کنترل دولت بر امور فرهنگی و هنری، جریان‌های فعال در عرصه‌های اجتماعی و فرهنگی با نگرش انتقادی، آزادی عمل بیشتری پیدا کردند و با افزایش سطح تحصیلات دانشگاهی، تحولات بافت گفتمان اجتماعی، حمایت‌های یارانه‌ای، زمینه فعالیت مطبوعات و نشر کتاب بیش از پیش با رشد و توسعه مواجه شد. در این دوران همراه با استقبال مخاطبان، شاخص چاپ و نشر کتاب و مطبوعات در موضوعات مختلف سیاسی، اجتماعی، فلسفی و دینی افزایش قابل توجهی را نشان می‌دهد. تعداد روزنامه‌های سراسر کشور تا اوایل سال ۱۳۷۹ تقریباً چهار برابر شد و تیراژ آن‌ها به رقم ۳ میلیون نسخه در روز رسید که نسبت به سال ۱۳۷۵ رشد چهار برابری یافت (فوزی، ۱۳۹۹، ص. ۹۱).

توسعه فعالیت‌های انجمن‌ها و مجامع فرهنگی-هنری

از نیمه دهه ۱۳۷۰ بخشی از برنامه‌های مدنی دولت، توسعه فعالیت انجمن‌ها و تشکلهای هنری بود که با هدف پویایی در گفتمان فرهنگی و درخواست جامعه هنری برای پیوستن به جریان جهانی هنر شکل گرفت و گرایش تازه‌ای در آفرینش هنری به وجود آورد که منجر به افزایش نمایشگاه‌های متعدد داخلی و بین‌المللی شد (مریدی، ۱۳۹۷، ص. ۲۲۳). دولت با سیاست‌های فرهنگی و هنری از توسعه فضاهای تجسمی حمایت نمود که از جمله تأسیس مجموعه فرهنگی و هنری فرهنگستان هنر در سال ۱۳۷۷ بود که با هدف سیاست‌گذاری در حفظ، توسعه و ارتقای فرهنگ و هنر اسلامی و ارتباطات بین‌المللی جوامع هنری داخلی، تألیف و ترجمه کتاب‌های هنری و... فعالیت خود را آغاز کرد (www.honar.ac.ir). در تداوم روند توسعه فضاهای تجسمی مراکز فرهنگی دیگر همچون گالری صبا با هدف برپایی نمایشگاه‌های تجسمی ملی و بین‌المللی، موزه هنرهای معاصر فلسطین، مجموعه هنرپژوهی نقش جهان تحت مدیریت فرهنگستان هنر و انتشار کتاب در زمینه‌های فلسفه و زیبایی‌شناسی هنر و هنرهای تجسمی فعالیت نمودند. از اقدامات هنری مهم فرهنگستان، برگزاری دوسالانه‌های بین‌المللی طراحی پوستر جهان اسلام بود که بر تحرک فضای طراحی گرافیک ایران و همچنین تبادلات و ارتباطات بین‌المللی فضای تجسمی کشور نقش برجسته‌ای پیدا کرد (نیل‌قاز، ۱۳۸۹، ص. ۱۶۹). مجموعه فرهنگی و هنری خانه هنرمندان ایران نیز به‌عنوان مکان دبیرخانه صنف‌های هنری ایران شامل خانه تئاتر ایران، خانه موسیقی ایران، خانه سینمای ایران، انجمن نقاشان ایران، انجمن طراحان گرافیک ایران، انجمن مجسمه‌سازان ایران، انجمن خوشنویسان ایران

در سال ۱۳۷۷ تأسیس شد. این نهاد فرهنگی غیردولتی و مستقل به شکل حمایتی برای اهالی هنر با اختصاص فضای گالری و برپایی نمایشگاهی و ارائه خدمات برای اصناف هنری و برقراری ارتباط میان هنرمندان ایران با هنرمندان سایر کشورها برپا شد (www.iranartists.org). طراحان گرافیک برای تحقق بخشیدن به جایگاه صنفی و حرفه‌ای طراحی گرافیک، در سال ۱۳۷۶ انجمن طراحان گرافیک را تأسیس نمودند و در ساختاری منسجم با برگزاری نمایشگاه‌ها، دوسالانه‌ها، بزرگداشت و معرفی طراحان گرافیک پیشکسوت و دعوت از طراحان مطرح گرافیک دنیا، نقش مهمی در معتبر ساختن جایگاه خود در جامعه ایفا کردند^۲ (رشیدی، ۱۳۹۴، ص. ۱۲). فعالیت بسیاری از انجمن‌ها و تشکیلات فرهنگی مستقل از حمایت‌های دولتی، موجب بهبود نگرش و جلب تعامل جامعه نسبت به فعالیت‌های فرهنگی و هنری گردید. انسجام تشکیلاتی میان هنرمندان و شبکه‌سازی میان آن‌ها، جایگاه فعالیت‌های هنری در جامعه را ارتقا داد (جدول ۱).

جدول ۱. لیست آغاز فعالیت انجمن‌های فرهنگی و هنری در نیمه دهه ۱۳۷۰. منبع: مریدی، ۱۳۹۷، ص. ۲۲۴.

سال	نام مراکز فرهنگی	سال	نام مراکز فرهنگی
۱۳۷۸	انجمن مجسمه‌سازان	۱۳۷۶	انجمن طراحان گرافیک ایران
۱۳۷۸	کانون نویسندگان ایران	۱۳۷۷	انجمن نقاشان ایران
۱۳۷۸	خانه تئاتر	۱۳۷۷	خانه تئاتر
۱۳۷۹	انجمن نمایشگران عروسکی	۱۳۷۷	خانه هنرمندان
۱۳۷۹	خانه موسیقی	۱۳۷۷	فرهنگستان هنر
۱۳۸۲	انجمن تصویرگران ایران	۱۳۷۸	انجمن شاعران ایران
		۱۳۷۸	انجمن قلم ایران

منزلت اجتماعی خوشنویسی و گرایش‌های نقاشی خط

پس از انقلاب جایگاه و منزلت اجتماعی خوشنویسان و هنرمندان نقاشی خط با توجه به اصول و ارزش‌های فرهنگی مبتنی بر هویت دینی و ملی، از جهات مختلفی ارتقای قابل توجهی یافت. فعالیت خوشنویسی توسط انجمن خوشنویسان در سراسر کشور گسترش پیدا کرد؛ به طوری که انجمن خوشنویسان ایران در سال ۱۳۸۰ از ۷۵ شعبه و ۳۲ هزار هنرآموز تشکیل می‌شد (کشمیرشکن، ۱۳۹۶، ص. ۲۲۷-۳۲۴). برگزاری جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های متعدد در ارتباط با مناسبت‌های مذهبی و دینی، بزرگداشت و گرامی‌داشت برخی از استادان و خوشنویسان پیشکسوت به عنوان سرمایه فرهنگی و اجتماعی، چاپ کتاب از آثار خوشنویسان و ارزش‌گذاری برای مراتب و مراحل خوشنویسی، باعث شد تا خوشنویسی اسلامی جایگاه متمایزی نسبت به سایر اشکال هنرهای سنتی به دست آورد (تیموری، ۱۳۹۲، ص. ۲۷). در این دوران برخی از خوشنویسان همچون محمد احصایی و جلیل رسول و نصرالله افجه‌ای علاوه بر فعالیت‌های خوشنویسی با توجه به روایت‌های مذهبی و ادبی با وجه نقاشی خط اعتبار بسیاری پیدا کردند (کشمیرشکن، ۱۳۹۶، ص. ۲۷۷). در نیمه دوم دهه ۷۰ گرایش‌های خط‌نگاری با تنوع بیشتر از دهه گذشته پیگیری شد و با توجه به کثرت‌گرایی و جست‌وجوی بیان‌های نوگرایانه در سایر جریان‌های هنری، گرایش‌های نو سنت‌گرایان در نقاشی خط در دوسالانه‌های ملی بعد از انقلاب و نمایشگاه‌های داخل و خارج از کشور متجلی شد (کشمیرشکن، ۱۳۹۶، ص. ۳۰۵). از دهه ۸۰ توجه مستمر و شتابان نسل جدید نقاشان به

نقاشی خط با اهداف اقتصادی در فضای بازار هنری متأثر از حمایت مؤسسات و نهادهای دولتی نیز قرار گرفت (تیموری، ۱۳۹۲، ص. ۵۹).

گسترش انتشارات و تحول طراحی جلد کتاب

از نیمه دوم دهه ۷۰ با فراهم شدن فضای باز سیاسی-اجتماعی، زمینه‌های ظهور اندیشه‌های متکثر و طرح دیدگاه‌های متنوع در مباحث سیاسی، اجتماعی و فرهنگی فراهم آمد و متفکران نوگرایی دینی و اندیشه‌های سیاسی به سبب فضای آزادی نشر افکار از طریق چاپ کتاب به بیان و انعکاس اندیشه‌ها و نظرات خود در جامعه پرداختند. در فضای آزادی‌های اجتماعی و فرهنگی زمینه فعالیت جریان‌های فکری و فرهنگی با نگرش انتقادی آزادی عمل بیشتری یافتند؛ از جهتی با افزایش سطح تحصیلات دانشگاهی، تحولات بافت گفتمان اجتماعی، حمایت‌های یارانه‌ای از انتشارات، سیاست‌گذاری‌های آزادی‌های فرهنگی-اجتماعی زمینه فعالیت مطبوعات و نشر کتاب بیش از پیش با رشد و توسعه مواجه شد. افزایش تعداد نویسندگان و تولید و نشر کتاب با موضوعات فلسفی، روشنفکری سیاسی و نوگرایی دینی با تغییرات نسلی مخاطبان تحصیل کرده همراه شد و نویسندگان و ناشران تخصصی کتاب‌ها به‌عنوان سفارش‌دهندگان، به‌دنبال همکاری با طراحان گرافیک با نگرش نوگرایانه و ساختارشکن بودند؛ در این بین، آثار طراحی جلد کتاب‌هایی که با تمرکز بر عنصر تایپوگرافیک صورت پذیرفته بود، از سوی ناشران و نویسندگان مورد اقبال قرار گرفت (عابدینی، ۱۴۰۰). در این دوران حضور نسل چهارم طراحان گرافیک تحت تأثیر جنبش‌های ساختارشکن طراحی گرافیک و موج نو تایپوگرافی در غرب، رویکردی متفاوت در طراحی جلد کتاب به وجود آمد. اگر در گذشته، فرم کلمات در عنوان کتاب، فقط معرف نام کتاب بود، از این پس رویکرد تایپوگرافی در طراحی جلد کتاب به‌عنوان عنصر اصلی طراحی، هم‌زمان به‌عنوان محتوای کتاب در نظر گرفته شد (صیغوری، ۱۳۹۳، ص. ۶۳)؛ تا جایی که در ششمین دوسالانه طراحی گرافیک ایران در سال ۱۳۷۸ توجه به طراحی جلد کتاب با تمرکز بر تایپوگرافی به مراتب نسبت به سایر زمینه‌ها مشهودتر بود و اعطای جوایز به کتاب‌های طراحی تایپوگرافیک زمینه‌ای برای سوق یافتن مسیر تحول طراحان در یک جریان نوآورانه و خلاق دهه هشتاد محسوب می‌گردد (جدول ۲).

جدول ۲. مهمترین طراحی جلد کتاب تایپوگرافی نیمه دوم دهه ۷۰. منبع: نگارندگان.

سال	ناشر	توضیحات	طراح	نویسنده	نام کتاب
۱۳۷۷	نظر	اولین نمونه کتاب طراحی تایپوگرافی ساختارشکن مستقل از پیام و کارکرد نظر نویسنده و محتوای موضوع- بازی تصویری نوشتار فارسی برای رهایی از ادبیات متن	رضا عابدینی ساعد مشکی	مجموع نویسندگان	کتاب تصویری منظر
۱۳۷۸	روزنه	برگزیده طراحی جلد کتاب، ششمین دوسالانه طراحی گرافیک ایران، ۱۳۷۸	رضا عابدینی	به اهتمام ابراهیم نبوی	گزیده رساله دلگشا
۱۳۷۹	نی	رابطه پیوسته و ترکیب تصاویر و اجزای حروف در کلمات در جهت تقویت درون‌مایه طنز سیاسی کتاب - برنده بینال برنو (جمهوری چک)	رضا عابدینی	ابراهیم نبوی	کوتوله‌ها و درازها
۱۳۷۹	ماه ریز	ترکیب ناپایدار، اتفاقی و سیال ذهنی نوشتار در فضا	ساعد مشکی	کریستین بوبن	حضور ناب

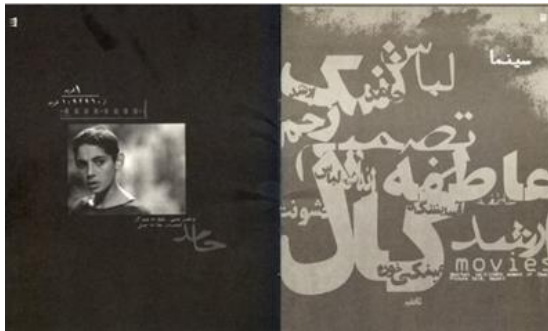
چهره‌هایی مانند رضا عابدینی، ساعد مشکی، بیژن صیفوری و مسعود نجابتی از نظر ابعاد تأثیرگذاری و گرایشی که به تایپوگرافی داشتند، با چاپ آثار خود و دریافت جوایز حرفه‌ای، اعتبار و توجه بسیاری نسبت به ظرفیت‌های تایپوگرافی فارسی در میان سفارش‌دهنده‌ها و طراحان به وجود آوردند (تصاویر ۳ و ۴). به‌طور کلی از میان مهمترین عوامل درونی جریان طراحی گرافیک در دهه هفتاد، به‌عنوان بسترهای شکل‌گیری و تجربه‌پردازی نسل جدید طراحان گرافیک به طراحی پوستره‌های تایپوگرافی در دهه هشتاد، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

۱. توسعه و رشد سریع انتشار کتاب، افزایش مخاطبان کتابخوان و استقبال ناشران و نویسندگان از طراحان نوگرا و ساختارشکن.

۲. آشنایی نسل جدید طراحان گرافیک با اندیشه‌های ساختارشکن تایپوگرافی غربی و تلاش برای رهایی از الگوهای گذشته.

۳. پیشرفت فناوری دیجیتال و توسعه امکانات و ابزارهای نرم‌افزارهای گرافیکی و قابلیت تایپ فارسی در محیط آن‌ها.

۴. اعطای جوایز به طراحی جلد کتاب با محوریت تایپوگرافی فارسی در دوسالانه‌های ششم و هفتم و در نمایشگاه‌های خارج از کشور.

تصویر ۴. طراحی کتاب منظر، طراح: رضا عابدینی و ساعد مشکی، ۱۳۷۷. <http://pinterest.com>، facebook.com منبع.

تصویر ۳. طراحی جلد کتاب قصه کوتوله‌ها و درازها، طراح: رضا عابدینی، ۱۳۷۹. منبع: تشکری و کاشانی، ۱۳۹۳، ۲۸.

شکل‌گیری گروه‌های تایپوگرافی و نمایشگاه‌های تجربی

از نیمه دوم دهه ۷۰ با شکل‌گیری فعالیت‌های انجمن‌های فرهنگی و هنری، گروه‌های هنری نیز با برپایی برنامه‌های نمایشگاهی مشترک درصدد پیوند میان همکاران و همفکران خود به تولید آثار فرهنگی پرداختند. از جمله فعالیت‌های گروهی هنرمندان تجسمی مانند اولین نمایشگاه گروهی که از مجموع سی گالری تشکیل می‌شد در سال ۱۳۷۷ در فرهنگسرای نیاوران با توجه به تسهیل نظارت بر امور فرهنگی در ایجاد انگیزه بر دیگر اصناف هنری نقش مهمی بر جای گذاشت (والی‌پور، ۱۳۸۷، ص. ۲۰). از اولین فعالیت‌های نمایشگاهی گروهی گرافیک فارغ از نمایشگاه‌های دوسالانه گرافیک ایران، در سال ۱۳۷۸ نمایشگاه گروهی پوستر «گروه ۴» با حضور نسل چهارم گرافیک ایران برگزار گردید. آثار نمایشگاه مجموعه‌ای متنوع از تجربیات و رویکردهای تصویری پوستره‌های نسل جدید طراحان گرافیک را به نمایش می‌گذاشت (افشارمه‌اجر، ۱۳۹۸، ص. ۲۵۴). در اواخر دهه هفتاد برای اولین بار با هدف ایجاد انگیزه و دادن فرصت حضور به نسل جدید جوانان و دانشجویان رشته‌های

طراحی گرافیک، نمایشگاهی از پوسترهای تجربی برگزار شد. اهمیت این رویداد فارغ از محدودیت‌هایی که معلول وجود سفارش دهنده واقعی می‌توانست باشد، موقعیتی برای نمایش ایده‌های نو و غیرمتعارف برای دستیابی به افق‌های جدید تصویری به‌وجود آورد^۳ (ممیز، ۱۳۸۰، ص. ۵). این نمایشگاه انگیزه برپایی نمایشگاه‌های تجربی جمعی را تداوم بخشید و با توجه به فرصت به‌وجودآمده، طراحان نسل جدید علاقه‌مند به تایپوگرافی فارسی با ایجاد گروه‌های هنری، نمایشگاه‌های مشترک متعددی با تکیه بر موضوعات ادبی و اجتماعی برگزار کردند. یکی از موفق‌ترین آن‌ها گروه «رنگ پنجم» بود که در سال ۱۳۸۰ فعالیت‌های خود را شروع کرد. از جمله اعضای آن، ساعد مشکی، علیرضا مصطفی‌زاده، مجید عباسی و بیژن صیفوری بودند. این گروه با هدف توجه به ظرفیت‌های تصویری تایپوگرافی فارسی و همچنین ارتباط میان طراحان گرافیک ایران و جهان اولین نمایشگاه پوسترهای تایپوگرافی خود با عنوان «بوف کور» را آغاز نمود (ادیم، ۱۳۹۱، ص. ۶). این رویداد حرکتی نو در برپایی نمایشگاه‌های جمعی و بدون سفارش بود که امکان نمایش فعالیت‌های خلاقانه و تجربیات نو در میان طراحان گرافیک را فراهم کرد (رضوانی، ۱۳۸۱، ص. ۱۵). گروه رنگ پنجم از این پس، با برگزاری نمایشگاه‌های گروهی از آثار اعضای خود و فراخوان نمایشگاه‌های گروهی با موضوعات ادبی در داخل و خارج از ایران، نشست‌های تخصصی، دعوت از مهمانان خارجی، اهدای جوایز و چاپ کتاب از آثار نمایشگاه و بزرگداشت طراحان مطرح تایپوگرافی فارسی، در تعیین گرایش نسل جدید به تایپوگرافی فارسی نقش مهمی داشت. نظایر این چنین نمایشگاه‌های گروهی پوستر، در شکل‌گیری زنجیره‌های ارتباطی و تعامل جهت اشتراک‌گذاری تجربیات متنوع در میان اعضا نقش کلیدی را ایفا می‌کردند. تحت تأثیر این فضا، طراحان بسیاری با برگزاری نمایشگاه‌های گروهی و انفرادی به دریافت جوایز متعددی از جشنواره‌های معتبر داخلی و بین‌المللی نائل آمدند و در جریان‌سازی و تثبیت سبک‌ها و شیوه‌های نوین در طراحی پوسترهای تایپوگرافی به‌عنوان گفتمان مسلط در طراحی گرافیک ایران نقش مهمی ایفا کردند (جداول ۳ و ۴) و (تصاویر ۵ و ۶).

جدول ۳. مهم‌ترین نمایشگاه‌های گروهی مستقل پوستر تایپوگرافی دهه ۱۳۸۰. منبع: نگارندگان.

سال	کتاب	توضیحات	عنوان نمایشگاه
۱۳۸۵ و ۱۳۸۶	---	برگزاری نمایشگاه در تهران، اصفهان، مشهد و قم	نمایشگاه کشو و ارجاع توسط گروه چارگوش
۱۳۸۵	---	بخش پوستر تایپوگرافی	نمایشگاه افسردگی عمیق‌تر
۱۳۸۶	---	موضوعات پوسترها: نمایشگاه عکس، بزرگداشت شاعران، تئاتر، موسیقی و ادبیات و موضوعات مشکلات اجتماعی-نمایش در تهران، شیراز، مشهد و لاهیجان	نمایشگاه گروهی پوسترهای تایپوگرافی رخصت
۱۳۸۹	دارد	نمایشگاه مشترک پوسترهای تایپوگرافی ایرانی و طراحان خارجی	نمایشگاه گروهی پوستر مرکب
	---	نمایشگاه مشترک دامون خانجان‌زاده و امیرحسین قوچی بیک	نمایشگاه پوستر نه پوستر
۱۳۸۹	---	برگزارکننده سایت اینترنتی رنگ مگزین	یک روز رنگی
۱۳۸۹	دارد	از مجموع ۹۹ پوستر ۴۴ نمونه پوستر تایپوگرافی طراحی شده است و ۵۵ مورد پوستر تصویری، در ۱۷ پوستر نوشتار اصلی دگرگونی تایپوگرافی دارد - نمایش در سمنان، شیراز، تهران، اصفهان، مشهد	پوستر دیوارکوب

جدول ۴. نمایشگاه‌های پوسترهای تایپوگرافی گروه رنگ پنجم. منبع: نگارندگان.

سال	کتاب	توضیحات	نمایشگاه‌های گروه رنگ پنجم
۱۳۸۱	دارد	به مناسبت یکصدمین سالگرد تولد صادق هدایت	اولین نمایشگاه پوسترهای تایپوگرافی با عنوان «بوف کور»
۱۳۸۱	دارد	نمایشگاه پنجاهوشش پوستر از هشت طراح گرافیک	نمایشگاه خشت اول
۱۳۸۳	دارد	به مناسبت بزرگداشت مولانا	دومین نمایشگاه تایپوگرافی ایرانی با عنوان «مولوی»
۱۳۸۴	---	منتخب پوسترهای تایپوگرافی نسل پنجم طراحان گرافیک ایران	نمایشگاه تایپوگرافی نسل پنجم
۱۳۸۴	دارد	نمایش آثار گروه و نمایش پوسترهای تایپوگرافی لئوناردو سونولی	نمایشگاه همدست
۱۳۸۵	دارد	معرفی و نمایش آثار طراحان جلد‌های تایپوگرافی بهزاد گلپایگانی در دهه ۵۰ شمسی تلاش برای دستیابی بیشتر به زبان تصویری تایپوگرافی و انطباق بیشتر با مفاهیم نسبت به نمایشگاه‌های گذشته؛ کشف استعداد‌های جوان و جست‌وجوهای نو در تایپوگرافی تهران، اصفهان و شیراز	سومین نمایشگاه تایپوگرافی ایرانی با عنوان ضرب‌المثل‌های ایرانی
۱۳۸۷	دارد	بزرگداشت حسین عبدالله‌زاده حقیقی، طراح قلم زر- نمایشگاه گزیده‌ای از آثار طراحی گرافیک با قلم زر- مکان برگزاری در اصفهان و مشهد مکان برگزاری نمایشگاه شاهنامه در تهران	چهارمین نمایشگاه تایپوگرافی ایرانی با عنوان «شاهنامه فردوسی»
۱۳۸۱	دارد	نمایشگاه فریاد ایرانی، اشیرول فرانسه - اولین حضور بین‌المللی گرافیک پوستر ایران	نمایشگاه‌های خارج از کشور (مجموعه برگزیده از پوسترهای تایپوگرافی نمایشگاه‌های سال‌های اخیر)
۱۳۸۲	---	نمایشگاه فریاد ایرانی ۲، شومون فرانسه	
۱۳۸۳	دارد	نمایشگاه فریاد ایرانی ۳، بلژیک- فریاد ایرانی ۴، ژنو- نمایشگاه ۴۰*۴۰ و ۵۰*۵۰، ایتالیا	

تصویر ۵. پوستر نمایشگاه تایپوگرافی بوف کور، گروه رنگ پنجم، طراح: بیژن صیفوری، ۱۳۸۱. منبع: بوف کور: نمایشگاه تایپوگرافی ۱۳۸۱، ص. ۲۵.

تصویر ۶. پوستر نمایشگاه تایپوگرافی مولوی، گروه رنگ پنجم، طراح: علیرضا مصطفی‌زاده، ۱۳۸۳. منبع: <http://pinterest.com>.

حمایت نهادهای دولتی و غیردولتی در برگزاری جشنواره‌ها و برپایی نمایشگاه‌ها

از سال ۱۳۸۴ و با روی کار آمدن دولت اصول‌گرا که شعار بازگشت به آرمان‌های اولیه انقلاب اسلامی را داشت، گرایش‌های مذهبی و التزام به مبانی و ارزش‌های تشیع ناب مورد تأکید قرار گرفت (مظفری، ۱۳۹۰، ص. ۶۷). از جهتی با افزایش منابع سرشار درآمد ارزی حاصل از فروش فرآورده‌های نفتی، تأسیس بسیاری از نهادهای جدید با فضای فکری و برآمده از تفکر انقلابی، در عرصه‌های سیاسی و فرهنگی کشور گسترش یافت (امجدی، مطلبی و گنجی، ۱۳۹۹، ص. ۱۸۲). در این دوره بودجه نهادهای فرهنگی به‌ویژه در بخش‌های قرآنی افزایش قابل توجهی پیدا کرد که به حمایت‌های مالی از سازمان‌ها و ارگان‌های مذهبی در برگزاری جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های فرهنگی هنری معطوف به ارزش‌های انقلاب اسلامی و مفاهیم دینی منجر گردید (فوزی، ۱۳۹۹، ص. ۲۲۸؛ رحیمی‌کیا و افتخاری، ۱۳۹۹، ص. ۴۴). در این رویدادهای هنری، بر دغدغه حفظ و اشاعه هویت و ارزش‌های ایرانی-اسلامی به‌عنوان یکی از گفتمان‌های مطرح در سیاست‌گذاری فرهنگی تأکید شد. خوشنویسی سنتی و حروف فارسی به‌عنوان یکی از مهمترین مضامین و نمادهای فرهنگ و هنر اسلامی در برگزاری بسیاری از جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها با مضامین دینی و مذهبی مورد توجه متولیان فرهنگی قرار گرفت. در سال ۱۳۸۲ جشنواره گرایش‌های نوین در نقاشی خط به‌عنوان یک رویداد نوین فرهنگی و هنری با استقبال گسترده دانشجویان سراسر کشور روبه‌رو شد که بر شکل‌گیری جشنواره‌های تجسمی بر محوریت حروف فارسی تأثیرگذار بود. در سال ۱۳۸۴ برگزاری نمایشگاه سالیانه «اسماء الحسنی» به‌عنوان اولین نمایشگاه حروف‌نگاری با تمرکز بر استفاده از انواع اقلام خوشنویسی سنتی در طراحی ساختاری نوین از حروف فارسی، مورد استقبال نسل جدید جوانان قرار گرفت؛ از این پس با حمایت سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی دولتی در بسیاری از جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های حروف‌نگاری و تایپوگرافی فارسی، برداشت‌های نوگرایانه از خطوط سنتی در قالب موضوعات دینی، مفاهیم قرآنی و توجه به آرمان‌های انقلاب اسلامی به مثابه الگویی مطلوب معرفی شد. به‌دنبال افزایش مکان‌های عمومی وابسته به نهادها و سازمان‌های دولتی، گالری‌ها و مراکز فرهنگی همچون موزه هنرهای معاصر، خانه هنرمندان ایران، گالری صبا وابسته به فرهنگستان هنر و باغ موزه دفاع مقدس، با نمایش آثار نمایشگاه‌های پوستر، مسیر اعتباربخشیدن به طراحی پوسترهای تایپوگرافی هموارتر گشت. در این قبیل مراکز با تعریف و مدیریت پروژه‌های مرتبط با طراحی پوسترهای نمایشگاهی و تجربی به روش‌های تایپوگرافی و تلفیقی تصویرگرایانه، به طراحان فرصت آزادی عمل جهت جست‌وجوگری در زمینه‌های بیانگری، روایتگری و خلق فضاهای تصویری متنوع در آفرینش‌ها داده می‌شد (جدول ۵) و (تصاویر ۷ و ۸). علاوه بر حمایت‌های نهادی، جریان‌های هنری مستقل از گفتمان رسمی، رویکرد آزادانه‌ای را با بیان معاصر دنبال کردند (کشمیرشکن، ۱۳۹۶، ص. ۳۴۲). بعد از تحولات سیاسی-اجتماعی سال ۱۳۸۸ گروهی از طراحان گرافیک با تشکیل گروه‌های هنری با اهداف حمایت از محور مقاومت و استکبارستیزی اقدام به طراحی و جمع‌آوری پوستر در فضای مجازی نمودند. تشکل‌های نهضت پوستر انقلاب مشهد و طراحان آیه در اصفهان بر مبنای روش‌های تصویرگرانه (نجابتی، ۱۳۹۹) و کانون هنر شیعی با هدف ارتقای سطح کیفی آثار مذهبی و تولید پوسترهای حروف‌نگاری مذهبی و دینی با درونمایه هنر دینی و انقلابی، در فضای مجازی به فعالیت پرداختند. (نجابتی، ۱۳۹۷، ص. ۳۲) گالری طراحان آزاد با برپایی نمایشگاه‌هایی از آثار هنری با محوریت هنر معاصر، خصلت و بیانی پیشرو و ناسازگار با جریان کلاسیک رویکردی تجربه‌گرا را به نمایش گذاشت^۴ (اعلایی، ۱۳۹۵). طراحی پوستر رویدادهای هنری گالری مذکور، آزادی عمل هنرمندانه، جسورانه و تجربه‌گرا را در اختیار طراحان گرافیک قرار داد. طراحی پوسترهای تایپوگرافی نمایشی با

رویکردهای متعدد طراحان به کثرت فرم و تأکید بر وجه ناخوانایی حروف و کلمات از وجوه بارز این آثار به شمار می‌رفت که با ارجاعات متعدد به مضامینی همچون زندگی روزمره و عامیانه، توجه به نمادهای فضای شهری، نوستالژی‌گرایی یا گذشته‌گرایی را از بیان هنر معاصر جست‌وجو می‌کردند (تصاویر ۷ تا ۹).

جدول ۵. مهمترین جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های پوسترهای تایپوگرافی تحت حمایت سازمان‌ها و نهادهای دولتی. منبع: نگارندگان

سال	سازمان‌ها و نهادهای برگزار کننده	کتاب	رویکرد، اهداف و موضوعات	عنوان جشنواره
از ۱۳۸۴ تاکنون	حوزه هنری - وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی - مؤسسه توسعه هنرهای تجسمی معاصر - خانه هنرمندان و موزه هنرهای معاصر تهران - جهاد دانشگاهی	۵ دوره	پوسترحروف‌نگاری، توجه به سنت خوشنویسی اسلامی و بیان زیبایی‌شناسی نوین	نمایشگاه سالانه پوسترهای حروف نگاری اسماء الحسنی در تهران و شهرستان‌ها
۱۳۸۴ تا ۱۳۹۳	معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و سازمان کنفرانس اسلامی - مرکز گسترش هنرهای قرآنی	۶ دوره	پوسترهای حروف‌نگاری و لوگوتایپ و خوشنویسی ارتباط فرهنگی و تجربه‌های هنری هنرمندان جوامع اسلامی در عرصه قرآنی	جشنواره بین‌المللی بسم‌الله
۱۳۸۵	موزه هنرهای دینی امام علی (ع) - سازمان فرهنگی هنری شهرداری	دارد	طراحی پوستر- تقویت تلقی توحیدی ادیان و بیان ظرفیت غنی هنر در تبیین آموزه‌های قرآنی	جایزه جهانی پوستر ادیان توحیدی
۱۳۸۵ تاکنون	فرهنگستان هنر، مرکز هنرهای تجسمی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی - مؤسسه فرهنگی هنری صبا - انجمن هنرهای تجسمی انقلاب - دفاع مقدس بنیاد فرهنگی روایت فتح	۴ دوره	بخش جنبی: پوستر تایپوگرافی و کتیبه‌نگاری تأکید بر هنر انقلاب با محوریت مقاومت علیه استکبار جهانی	جشنواره بین‌المللی هنر مقاومت
۱۳۸۶	معاونت هنری وزارت ارشاد، دفتر امور هنرهای تجسمی، مؤسسه توسعه هنرهای تجسمی، فرهنگستان هنر و دانشگاه الزهرا (س)	دارد	پوسترهای تایپوگرافی- اشعار مولوی، نیما و نمایشگاه پوسترهای تایپوگرافی پیامبر اکرم (ص)	نمایشگاه بهار ایرانی
۱۳۸۶ تاکنون	حوزه هنری	-----	پوسترهای تصویری و پوسترهای حروف‌نگاری	سوگواره پوسترهای عاشورایی در تهران و شهرستان‌ها
۱۳۸۷ تا ۱۳۹۰	دانشگاه سوره	-----	پوسترهای تصویری پوسترهای تایپوگرافی تایپوگرافی پیامبر اکرم (ص)، تبیین و توسعه فرهنگ مهدوی انتظار، زمینه‌سازی ظهور منجی عالم بشریت	جشنواره در انتظار صبح
۱۳۸۷	اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی فارس و معاونت فرهنگی و امور اجتماعی شهرداری شیراز	-----	بزرگداشت حافظ	شهره شهر - شیراز
۱۳۸۸	حوزه هنری استان یزد، ادارات کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، اوقاف و امور خیریه، سازمان تبلیغات اسلامی	دارد	طراحی پوستر حروف‌نگاری سلام با توجه به مفاهیم و آیات قرآن کریم	نخستین جشنواره بین‌المللی خط‌نگاره یزد
۱۳۸۸	شهرداری تهران	-----	به مناسبت میلاد پیامبر اکرم (ص)	نمایشگاه تایپوگرافی مترو
۱۳۸۹	سازمان اوقاف و امور خیریه	دارد	پوستر حروف‌نگاری	روایت محرم - اصفهان

پیکره

فصل نامه علمی، دانشکده هنر؛ دانشگاه شهید چمران اهواز

تحول پوسترهای تایپوگرافی دهه هشتاد شمسی از دیدگاه تغییرات فرهنگی روبرت و سنو

دوره دهم، شماره ۲۶، زمستان ۱۴۰۰ ۳۲-۵۲

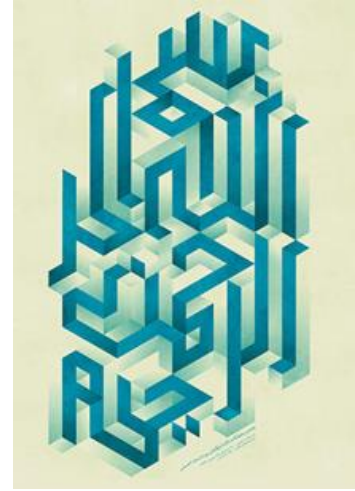
۴۵

تصویر ۷. پوستر اسماء الحسنی،

طراح: بهرام حمیدی، سال

۱۳۸۸. منبع: <http://todayposters.com>.

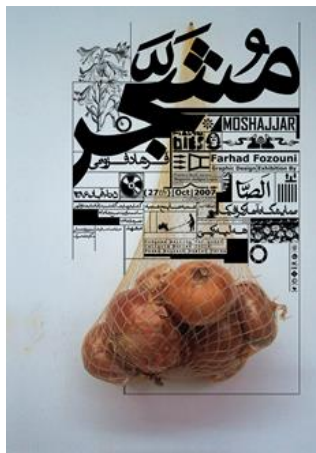

تصویر ۸. پوستر عاشورایی،

طراح: علیرضا بیت‌اللهی، سال

۱۳۸۸. منبع: روایت محرم،

۱۳۸۸، ص ۳۱

تصویر ۱۱. پوستر نمایشگاه مشجر، طراح:

فرهاد فزونی، سال ۱۳۸۶.

منبع: <http://pinterest.com>

تصویر ۱۰. پوستر نمایشگاه بهشت سارا،

طراح: شهرزاد چنگلویی، سال ۱۳۸۸.

منبع: <http://azadart.gallery>

تصویر ۹. پوستر نمایشگاه زیبا جادار

مطمئن، طراح: ایمان راد، سال ۱۳۸۹.

منبع: <http://azadart.gallery>

برگزاری نشست‌ها و کارگاه‌های آموزشی

از دیگر زمینه‌های مهم جریان گفتمان تایپوگرافی دهه هشتاد، کنش‌های طراحان گرافیک در برگزاری سخنرانی‌ها، نشست‌ها و کارگاه‌های مهارت‌افزایی بود. این فعالیت‌های آموزشی-تبلیغی در جهت گسترش و تثبیت جریان جدیدی گام برمی‌داشت تا در ضمن آن، تایپوگرافی به‌عنوان شاخه‌ای تخصصی از بطن مجموعه‌ای از فعالیت‌های حرفه‌ای مربوط به صنف طراحان گرافیک به استقلال برسد. در طی این اقدامات درون صنفی، امکان آشنایی دانشجویان با مقوله تایپوگرافی و انتقال تجربیات طراحان و توسعه گستره موضوع در شهرستان‌ها به‌واسطه تأسیس رشته‌های هنری و طراحی گرافیک در مراکز آموزش عالی دولتی و غیرانتفاعی فراهم می‌شد. استراتژی مذکور با آموزش‌های تعاملی کوتاه‌مدت از طریق برگزاری کارگاه‌های تایپوگرافی آغاز گردید و در تمرکز، انتخاب و

جهت‌دهی به حساسیت‌ها برای شکل‌گیری سلايق کارکردی-زیبایی‌شناسانه به مقوله نوشتار به‌عنوان یک عنصر فرمی مستقل در ارتباطات تصویری موفق عمل کرد. برگزاری کارگاه‌ها در عین حال محملی برای گفت‌وگو و ارتباط میان طراح گرافیک و دانشجویان بود و فضایی الهام‌بخش را برای به‌اشتراک گذاشتن تجربیات طراح گرافیک، به وجود می‌آورد. در این فضا علاقه‌مندان با روش‌های اجرا و تجربه‌پردازی، شیوه‌های ساماندهی ایده‌های ذهنی و مسیر تبدیل آن‌ها به بیان تصویری تایپوگرافی یا حروف‌نگاری فارسی آشنا می‌شدند. ارتباط مستقیم میان طراحان علاوه بر انتقال تجربیات و بیان احساسات و انگیزه‌های ذهنی جهت آشنایی و ایجاد علاقه‌مندی، به ظهور مباحث بنیادین نظری در این حوزه نیز کمک شایانی نمود. نگاه ساختارمند به تبیین و در پاره‌ای از موارد به بومی‌سازی و مناسب‌سازی مفاهیم تخصصی حوزه طراحی حروف در فضای آن سال‌ها که کمبود متون نظری شدیداً محسوس بود بسیار ارزشمند تلقی می‌گردد. در مجموع، این قبیل اقدامات درون صنفی بخش مهمی از ایجاد انگیزه و گرایش به طراحی با حروف فارسی را میان نسل جدید طراحان گرافیک به وجود آورد (جدول ۶).

جدول ۶. مهمترین کارگاه‌ها و سخنرانی‌های تایپوگرافی دهه ۱۳۸۰. منبع: نگارندگان.

عنوان کارگاه و سخنرانی	برگزار کننده	توضیحات	تاریخ و مکان برگزاری
بدون حرف (سخنرانی)	رضا عابدینی	نمایش آثار طراحان جهان و بررسی ارتباط حروف و تصویر نمایشگاه پوستر و کتاب پوسترهای تایپوگرافی «بدون حرف»	۱۳۸۵ - فرهنگسرای جهاد دانشگاهی - کانون هنر خراسان
تولد تایپوگرافی از روح خوشنویسی (سخنرانی)	رضا عابدینی	سخنرانی درباره جایزه پرنس کلاوس - بیان ارزش و اهمیت تایپوگرافی در طراحی گرافیک، بیان نسبت فاصله حروف در خوشنویسی ایرانی در قیاس با حروف لاتین و ...	۱۳۸۵ - تهران
تایپوگرافی معاصر ایران (سخنرانی)	قباد شیوا	بیان و بررسی حروف، نوشتار، تایپ و تایپوگرافی - انتقاد از جریان فرمالیسم در تایپوگرافی ایران و عدم توجه به مفاهیم در تایپوگرافی	۱۳۸۶ - ارانه در نهمین دوسالانه طراحی گرافیک ایران
کارگاه آموزشی تایپوگرافی	مهدی سعیدی	طراحی تایپوگرافی موضوع اسماء‌الحسنی	۱۳۸۵ - چهاردهمین نمایشگاه قرآن کریم
سوگواره پوستر دریای سرخ	مهدی سعیدی	طراحی پوسترهای تایپوگرافی عاشورایی	۱۳۸۵ - خانه فرهنگ مترو تهران
کارگاه تایپوگرافی	مهدی سعیدی	طراحی تایپوگرافی امام علی (ع)	۱۳۸۶ - خانه فرهنگ مترو
کارگاه آموزشی تایپوگرافی	مهدی سعیدی	طراحی تایپوگرافی موضوعات فرهنگی و اجتماعی	۱۳۸۶ - خانه فرهنگی-هنری شهرداری تهران
اعترافات گرافیک خیابان	فرهاد فزونی	نمایشگاه تایپوگرافی - معرفی و نحوه شکل‌گیری و تأثیر فرهنگی جامعه بر آثار طراح-کارگاه طراحی پوستر با عنوان گرافیک خیابان	۱۳۸۶ - دانشگاه فردوس مشهد ۱۳۸۷ - جهاد دانشگاهی شریعتی - مشهد
کارگاه گزاره‌ها و آینه (سخنرانی)	بیژن صیفوری	بیان تصویری شخصی در پوسترهای تایپوگرافی و معرفی آثار طراح	۱۳۸۶ و ۱۳۸۷ - دانشگاه نسی اکرم تبریز
حروف و طراحی حروف فارسی در پوستر (کارگاه)	محمد جمشیدی	بررسی شیوه‌های نوین برخورد با حروف بررسی مفهوم فرم در پوستر و تأثیر موسیقی در روند رسیدن به ایده	۱۳۸۷ - دانشگاه آزاد تنکابن

عنوان کارگاه و سخنرانی	برگزار کننده	توضیحات	تاریخ و مکان برگزاری
در کناره	رضا باباجانی	کارگاه تایپوگرافی رضا باباجانی سخنرانی پیمان پورحسین و گفت‌وگوی وحید عرفانیان درباره تایپوگرافی	۱۳۸۹- حمایت شهرداری و حوزه هنری مشهد
گیرایی (کارگاه)	امیرحسین قوچی بیک	روش قابلیت تصویری نمودن فونت فارسی برای طراحی پوستر تایپوگرافی	۱۳۸۸- دانشگاه سمنان
کارگاه تایپوگرافی	رضا عابدینی	ترکیب‌بندی و آشنایی‌زدایی در تجربه ساختار فونت فارسی	۱۳۸۸- فرهنگسرای اشراق
مکتب آزاد (کارگاه)	عمار عیسی‌پور	ترکیب‌بندی با حروف	۱۳۸۸- خانه فرهنگ تبریز
کارگاه تایپوگرافی و سخنرانی	بهراد جوانبخت مسعود سپهر	کارگاه بهراد جوانبخت: کارگاه تحلیل ترکیب‌بندی در تایپوگرافی فارسی سخنرانی مسعود سپهر: تایپوگرافی معاصر ایران، توانمندی‌ها و محدودیت‌ها	۱۳۸۸- دانشگاه هنر
شرقی (کارگاه)	مهدی سعیدی	روش برداشت و اقتباس از الگوی خوشنویسی ایرانی در طراحی پوستر تایپوگرافی	۱۳۸۹- دانشگاه هنر اصفهان
آهنگ حروف فارسی (کارگاه)	مهدی سعیدی	بررسی ریتم و ترکیب‌بندی در طراحی و فضاسازی پوسترهای تایپوگرافی	۱۳۸۹- دانشگاه هنر تهران

آشنایی با طراحان تایپوگرافی خارجی و افق‌های نوین تجربه

پیرو گفتمان سیاسی دولت از سال ۱۳۷۶ که در پی تنش‌زدایی همه‌جانبه بود، همکاری‌ها و مراودات اقتصادی و فرهنگی با جهان خارج توسعه پیدا کرد. به‌دنبال دوره‌ای طولانی از محدودیت‌ها در ارتباط میان هنرمندان داخلی با سایر نقاط جهان، در این زمان تماس میان هنرمندان و جهان خارج، رو به فزونی رفت (کشمیرشکن، ۱۳۹۶، ص. ۳۳۹). تکاپوی نهادهای دولتی جهت ارتباطات بین‌المللی با برگزاری جشنواره‌ها شروع شده بود و در آغاز دهه ۱۳۸۰ با فراگیر شدن اینترنت، بستر این تعاملات به گونه‌ای تغییر کرد که افراد، مستقل از فرآیندهای نظارت دولتی به ارتباطات فرا مرزی پرداختند (مریدی، ۱۳۹۷، ص. ۲۱۹). این گشایش افق‌های ارتباطات و تعاملات بین‌المللی و ترویج روابط بین فرهنگی، در زمینه‌های هنری نیز تأثیرات خود را بر جای گذاشت و برای نسل جدید طراحان گرافیک ایران، امکان آشنایی و ارتباط مستقیم با طراحان مطرح گرافیک و صاحب‌سبک تایپوگرافی به وجود آمد. گروه رنگ پنجم از اولین گروه‌های مستقلی بود که فارغ از حمایت‌های دولتی، نخستین تعاملات بین‌المللی خود را از طریق نمایشگاه‌های گروهی بین‌المللی و ارتباط با طراحان تایپوگرافی مطرح خارجی آغاز نمود. برگزاری نمایشگاه طراحان گرافیک سه قاره در حاشیه هشتمین دوسالانه پوستر تهران در سال ۱۳۸۲ در موزه هنرهای معاصر ایران، یکی از اولین گام‌های مهم در معرفی طراحان مطرح گرافیک و تایپوگرافی بین‌المللی و تعامل با آن‌ها بود. از این پس طراحان مطرح تایپوگرافی با حضور در دوسالانه‌های طراحی گرافیک و پوستر به‌عنوان داور، برگزاری نمایشگاه انفرادی و حضور در نمایشگاه گروهی همراه با طراحان گرافیک ایران، دریافت جوایز در مسابقات داخلی و بین‌المللی، مصاحبه و معرفی در مجلات تخصصی طراحی گرافیک، در خلق افق‌های جدید تصویری و معنایی، اعتباربخشیدن به جریان تایپوگرافی و سوق دادن نسل جوان نقش مؤثری پیدا کردند. بیشترین تأثیرپذیری طراحی تایپوگرافی ایران از تعامل و آشنایی با آثار خارجی را در رویکرد تجربه‌گرایانه با استفاده از ترکیب مواد، فضاسازی‌های سیال ذهنی، حجم‌پردازی و بعدنمایی، گرایش به طراحی قلم‌های جدید،

ترکیب تایپوگرافی و عکاسی می‌توان خلاصه نمود که به التقاط‌گرایی در پوستره‌های تایپوگرافی و تنوع‌یافتن تجربیات تصویری منتهی می‌شد؛ بنابراین اگر تا پیش از این، رویکرد عمدۀ در گرایش به قابلیت‌های ساختاری حروف و کشف ارزش‌های بصری از فضا و ترکیب‌بندی بسنده می‌شد، از نیمه دوم دهه هشتاد به بعد، دگرگون‌سازی ساختار با رویکرد تصویرگرایانه و التقاطی در ارتباط با معنا و تکرار در شیوه‌های بیانگری مورد توجه قرار گرفت (جدول ۷).

جدول ۷. طراحان پوستره‌های تایپوگرافی بین‌المللی شناخته شده در دهه ۸۰ منبع: نگارندگان.

نام طراح	ویژگی‌های آثار طراح پوستر تایپوگرافی	زمینه معرفی طراح
دیوید کارسون	رویکرد حروف‌نگاری شهودی، انسجام حسی و انتفاقی در ساماندهی ترکیب‌بندی حروف، ساختار معلق و ناپایدار	نشریه تندیس (۱۳۸۳)، شماره ۳۵
نوئل برادی	از طراحان پیشرو در تایپوگرافی دیجیتالی، ترکیب‌بندی حروف ساختارگرایی لحظه‌ای، ترکیب‌بندی پرکنتراست در ترکیب‌بندی و رنگ	نشریه گلستانه، ۱۳۷۸ و ۱۳۸۱، شماره ۱۴ و ۱۵-نشریه تندیس (۱۳۸۴)، شماره ۵۳
استفان ساگمیستر	تایپوگرافی تجربه‌گرا و ایده‌پرداز، طراحی‌هایی مفهومی و بیانگرا، طراحی با اشیا و محیط	نشریه تندیس (۱۳۸۵)، شماره ۷۳ و (۱۳۸۸)، شماره ۱۵۳ حضور در ایران
لئوناردو سونولی	نگرش شی‌وار نسبت به حروف، ترکیب رنگ محدود سیاه و سفید	نمایشگاه مشترک با گروه رنگ پنجم، ۱۳۸۴-نشریه تندیس (۱۳۸۵)، شماره ۷۴ و (۱۳۸۸)، شماره ۱۶۵-هیأت داوران سومین دوسالانه گرافیک جهان اسلام
نیک پراید	ترکیب‌بندی‌های بداهه و اجرای دستی با ترکیب مواد با زباله‌های کاغذی	سخنرانی و نشست در خانه هنرمندان ایران، ۱۳۸۵-نمایشگاه در نگارخانه ویژه تهران- تندیس (۱۳۸۵)، شماره ۹۰
مارتین ووتلی	ترکیب متراکم و درهم‌تنیده، لایه‌لایه از حروف و اشکال هندسی، ساختار حجم سه‌بعدی از اشیای روزمره، اجرای دیجیتالی، رنگ‌های درخشان و دیجیتالی	نشریه تندیس (۱۳۸۷)، شماره ۱۲۶ (نشریه نشان (۱۳۸۸)، شماره ۲۰)
رالف شرایفولگ	ترکیب‌بندی‌های پیچیده تصویری، تکنیک‌محور، اجرای چندمرحله‌ای دستی، ترکیب مواد، پوستره‌های تک‌رنگ و دورنگ	برگزاری نمایشگاه پوستر در تهران، ۱۳۸۱ جایزه اول نهمین دوسالانه پوستر تهران، ۱۳۸۶ نشریه تندیس (۱۳۸۶)، شماره ۹۶ نشریه نشان (۱۳۸۸)، شماره ۲۰ و ۱۳۸۲ (شماره ۱)
پائولا شر	تایپوگرافی هندسی و ساختارگرا با سازماندهی پیکرنا، پرتحرک و پویا	نمایش آثار در نمایشگاه طراحان گرافیک سه قاره، ۱۳۸۲
رزماری تیبسی	وضوح فرم هندسی در ترکیب‌بندی غیرمنتظره از بافت و فضا، از طراحان موج نو تایپوگرافی سوئیس	هیأت داوران هشتمین نمایشگاه جهانی پوستر، تهران، ۱۳۸۲
فیلیپ آپلوا	ویژگی کاربردی و کارکردی پوستره‌های تایپوگرافی مدرن و چالش میان خوانایی و عدم خوانایی، ترکیب عناصر حروف در مرز میان سادگی و پیچیدگی	نشریه تندیس (۱۳۸۲)، شماره ۱۸ و ۱۳۸۷، شماره ۱۴۰-

نام طراح	ویژگی‌های آثار طراح پوستر تایپوگرافی	زمینه معرفی طراح
		نشریه نشان (۱۳۸۷)، شماره ۴، ۱۸، ۲۰
اووه لوش	تکنیک ترکیبی تایپوگرافی و عکاسی؛ راه حل‌های غیرمنتظره ترکیب‌بندی تایپوگرافی؛ بهره‌گیری از تایپوگرافی به‌عنوان زبان در انتقال پیام‌های سیاسی و اجتماعی	مهمان دوسالانه ششم و هفتم طراحی گرافیک ایران-نشریه تندیس (۱۳۸۵)، شماره ۹۵) جایزه در نهمین دوسالانه گرافیک ایران، ۱۳۸۶
آن سانگ سو	تایپوگرافی فرمالیستی و مینیمال و متأثر از سنت تصویری خوشنویسی سنتی کره جنوبی	نمایش و معرفی آثار در نمایشگاه گرافیک سه قاره در موزه هنرهای معاصر، ۱۳۸۲
یان رابلیش	تایپوگرافی تصویرگرایانه متأثر از سنت تصویری پوسترهای اروپای شرقی	عضو هیأت داوران نهمین دوسالانه گرافیک ایران، ۱۳۸۶
آنته لنز	ایجاد مرز مبهم میان خوانایی و عدم خوانایی با دگرگون‌سازی ساختارهای ترکیب‌بندی نوشتار و ایجاد توهم بعد در فضای دوبعدی و سه‌بعدی	برگزیده هشتمین دوسالانه گرافیک ایران، ۱۳۸۴ نمایش آثار و عضو هیأت داوران نهمین دوسالانه گرافیک ایران، ۱۳۸۶

نتیجه

طراحی گرافیک ایران بعد از انقلاب اسلامی با تغییرات و دگرگونی‌های بسیاری مواجه شد و بنا به ضرورت و زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی، طراحی پوستر به‌عنوان یک رسانه ارتباطی در جامعه توجه بسیاری را به خود معطوف کرد. با آغاز برنامه‌های نوسازی دولت دهه هفتاد شمسی، برنامه‌های تغییرات کلان محیطی و سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و اجتماعی با دیدگاه تساهلی، امکان طرح اندیشه‌ها و رویکردهای فرهنگی نوگرایانه فراهم آمد. در فضای اجتماعی جدید، چاپ کتاب با دیدگاه‌های سیاسی، فلسفی و دینی با رویکردهای سنت‌شکن گسترش یافت و در طراحی جلد کتاب‌ها بر تایپوگرافی و ساختارزدایی از قالب‌های پیشین کاربست حروف و نوشتار تأکید شد. رواج این نگرش‌های نوگرایانه به طراحی جلد‌های تایپوگرافی که با مضامین نوگرای سیاسی و اجتماعی انطباق معنایی پیدا کرده بود، با استقبال ناشران و مخاطبان همراه گشت و دریافت جوایز طراحی جلد کتاب، زمینه سوق‌یافتن طراحی گرافیک ایران به طراحی پوسترهای تایپوگرافی را فراهم آورد. در دهه هشتاد طراحان گرافیک با برگزاری نمایشگاه‌های گروهی و انفرادی، حضور در نمایشگاه‌های بین‌المللی پوستر، چاپ کتاب و دریافت جوایز، در ایجاد علاقه‌مندی و گرایش نسل جدید طراحان گرافیک به پوسترهای تایپوگرافی، سهم مهمی ایفا کردند. بخش دیگر این جریان را باید در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و نقش نهادها و سازمان‌های دولتی جست‌وجو کرد. این نهادها برگزاری جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های پوسترهای حروف‌نگاری و تایپوگرافی با مضامین دینی و مذهبی را مورد حمایت قرار دادند و در توجه به ارزش‌های دینی و مذهبی خوشنویسی اسلامی تأثیرگذار بودند؛ همچنین جریان‌های مستقل فرهنگی و هنری که جدا از گفتمان رسمی دولتی، عرصه را برای فعالیت‌های خود را باز دیدند، آزادی عمل لازم را در اختیار طراحان قرار دادند. تجربه‌گرایی جسورانه با بیانگری ورای خوانایی یا ناخوانایی نوشتار و کنش هنرمندانه، از ویژگی‌های متمایز این آزادی عمل بود. در این آثار ارجاعات متعدد به مضامینی همچون زندگی روزمره، زندگی شهری، طراحی خام‌دستانه و توجه به مضامین نوستالژیک یا

گذشته‌گرایی، الگوهای تصویری متکثری را در طراحی پوستره‌های تایپوگرافی به وجود آوردند. کنش‌های طراحان گرافیک در برگزاری سخنرانی‌ها، نشست‌ها و کارگاه‌های مهارت‌افزایی، از دیگر زمینه‌های مهم تثبیت و جریان‌سازی پوستره‌های تایپوگرافی بود و فعالیت‌های آموزشی و درون‌صنفي در جهت گسترش و تثبیت مقوله تایپوگرافی و انتقال تجربیات طراحان برای شکل‌گیری سلايق تایپوگرافیک در میان علاقه‌مندان الگوی موفق‌ی ایجاد کرد؛ از سوی دیگر، با گشایش افق‌های ارتباطات و تعاملات بین‌المللی برای نسل جدید طراحان گرافیک ایران، امکان آشنایی و ارتباط مستقیم با طراحان مطرح و صاحب‌سبک گرافیک و پوستره‌های تایپوگرافی به وجود آمد. طراحان خارجی با حضور در دوسالانه‌های طراحی گرافیک و پوستر به‌عنوان داور، برگزاری نمایشگاه انفرادی و حضور در نمایشگاه گروهی، دریافت جوایز در مسابقات داخلی و بین‌المللی، مصاحبه و معرفی در مجلات تخصصی طراحی گرافیک در خلق افق‌های جدید تصویری و معنایی و اعتباربخشیدن به جریان تایپوگرافی و سوق‌دادن نسل جوان تأثیر بسیاری بر جای گذاشتند.

پی‌نوشت

1. Robert Wuthnow

۲. شکل‌گیری اولیه و فعالیت انجمن در سال ۱۳۵۵ بود. آنها با برگزاری نمایشگاه آثار طراحان گرافیک و چاپ کتاب، سعی در تثبیت حرفه‌ای و صنفی جایگاه خود در جامعه داشتند که با آغاز انقلاب اسلامی فعالیت انجمن متوقف شد؛ پس از پیروزی انقلاب اسلامی تا سال ۱۳۷۶ دچار وقفه شد و در سال ۱۳۸۱ عضو انجمن بین‌المللی طراحی ICO-D گردید (<http://igds.ir>).
۳. تا قبل از دهه ۱۳۸۰ اغلب نمایشگاه‌های طراحی گرافیک و پوستر صرفاً به دوسالانه‌های طراحی گرافیک محدود می‌شد و آثار راه‌یافته دارای سفارش‌دهنده واقعی بودند؛ لذا الزاماً می‌بایست با چاپ افست و در تیراژ و هزینه بسیار بالا انجام می‌گرفت یا در مواردی به روش چاپ سیلک عرضه می‌شد؛ اما از دهه هشتاد و با فراگیر شدن فناوری چاپ دیجیتال، عرصه برای ارائه آثار تک‌نسخه‌ای با ویژگی‌هایی چون ابعاد بزرگ، کیفیت مطلوب، سرعت چاپ و مقرون‌به‌صرفه بودن مهیا گشت؛ در نتیجه هنرمندان برای برگزاری نمایشگاه‌های پوستر تجربی و جشنواره‌های طراحی گرافیک، مسیر هموارتری را پیش روی خود دیدند.
۴. مجموعه پوستره‌های گالری طراحان آزاد با مدیریت هنری رضا عابدینی از سال ۱۳۸۷ طی ده سال توسط نسل جدید طراحان گرافیک به اجرا درآمدند و از بین ۳۵۰ مورد پوستر، بیش از نیمی از آن‌ها به روش تایپوگرافی طراحی شده‌اند (<http://azadart.gallery>).

منابع

- اعلایی، کیانگ. (۱۳۹۵). گالری طراحان آزاد، <http://kiarangalaei.com>.
- افتخاری، زهرا. (۱۳۸۶). بررسی ریشه‌های ظهور سینمای نئورئالیستی-انتقادی در ایران پس از انقلاب ۱۳۶۷-۱۳۸۴ (پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد پژوهش هنر). دانشگاه هنر تهران، تهران، ایران.
- افشار مهاجر، کامران. (۱۳۹۸). تاریخ طراحی گرافیک ایران. تهران: انتشارات فاطمی.
- امجدی، حوریه، مطلبی، مسعود و گنجی، قربانعلی. (۱۳۹۹). تحلیل مقایسه‌ای سیاست‌های اجتماعی-رفاهی در دولت‌های احمدی‌نژاد و روحانی. نشریه مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۱۲(۳)، صص. ۱۹۱-۱۷۷.
- تیموری، کاوه. (۱۳۹۲). بررسی ارزش‌های هنر مقاومت در خط و نقاشی خط انقلاب اسلامی. ماه هنر، (۱۸۶)، صص. ۲۰-۲۸.
- رحیمی کیا، علیرضا و افتخاری، اصغر. (۱۳۹۹). مطالعه تطبیقی رویکرد دولت‌های هشتم و نهم جمهوری اسلامی ایران به سازمان‌های مردم‌نهاد فرهنگی و اجتماعی. نشریه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، ۱۰(۳۴)، صص. ۴۸-۲۷.
- رضوانی، احسان. (۱۳۸۱). تایپوگرافی فارسی: به بهانه برگزاری نمایشگاه بوف کور. نشریه تندیس، (۱)، ص. ۱۵.
- صدیقی، بهرنگ. (۱۳۸۷). ناسیونالیسم ایرانی: تبیین جامعه‌شناختی تحولات اندیشه ناسیونالیستی نزد روشنفکران ایرانی از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی (رساله دکتری جامعه‌شناسی سیاسی) دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران.

- صیفوری، بیژن. (۱۳۹۳). زیر روی جلد: نگاهی به طراحی جلد کتاب از دهه شصت شمسی تا امروز. کتاب ویتترین: مجموعه مقالات. تهران: انتشارات فرهنگسرای میردشتی.
- عابدینی، رضا. (۱۴۰۰). گفت‌وگو با رضا عابدینی. مصاحبه‌کننده: مریم کهوند. <http://vinesh.ir>
- عباسی سمرمدی، مهدی و راهبر، مهرنوش. (۱۳۸۸). توسعه سیاسی در ایران پس از خرداد ۱۳۷۶. نشریه سیاست، ۳۹(۲)، صص. ۲۵۹-۲۸۰.
- فوزی، یحیی. (۱۳۹۹). تحولات سیاسی-اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۵۷-۱۳۹۶). تهران: انتشارات سمت.
- کشمیرشکن، حمید. (۱۳۹۶). کنکاشی در هنر معاصر ایران. تهران: انتشارات نظر.
- مریدی، محمدرضا. (۱۳۹۷). گفتمان‌های فرهنگی و جریان‌های هنری ایران. تهران: انتشارات دانشگاه هنر.
- مظفری، آیت. (۱۳۹۰). شاخص‌های اصول‌گرایی. نشریه حصون، ۳۱(۳)، صص. ۶۰-۷۰.
- نجابتی، مسعود. (۱۳۹۷). گفت‌وگو با مسعود نجابتی. نشریه رشد آموزش هنر، ۵۱(۵)، صص. ۲۸-۳۸.
- نجابتی، مسعود. (۱۳۹۹). از اهمیت کلمه غافلیم. www.farsnews.ir. بازبایی شده تاریخ ۱۰-۱۲-۱۳۹۹، ۱۶۸۰۰۹۱۶۰۰۱۳۹۹.
- والی‌پور، مژگان. (۱۳۸۷). هنر، آموزش و اعتلای فرهنگ. نشریه گلستانه، ۹۵(۹)، صص. ۱۸-۲۷.
- وسنو، روبرت. (۱۳۹۹). جامعه‌شناسی فرهنگ: نظریه‌ای درباره رابطه اندیشه و ساختار اجتماعی (ترجمه مصطفی مهرآیین). تهران: نشر کرگدن.
- باغیشتی، نجمه. (۱۳۹۱). بررسی تاریخ شفاهی طراحی گرافیک مدرن ایران از دهه ۲۰ تا پایان دهه ۴۰ شمسی (پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه ارتباط تصویری). دانشگاه هنر تهران، تهران، ایران.
- تشکری، پریسا و کاشانی، حمید. (۱۳۹۳). مجموعه مقالاتی درباره‌ی تاریخ طراحی جلد کتاب در ایران و گزیده‌ی سی و پنج سال طراحی جلد کتاب‌های معاصر ایران ۱۳۹۲-۱۳۵۷. تهران: انتشارات فرهنگسرای میردشتی و هنر نو.
- مهرآیین، مصطفی. (۱۳۸۶). شرایط تولید فرهنگ: ریشه‌های ظهور مدرنیسم اسلامی در هند، مصر و ایران (رساله دکتری، گروه جامعه‌شناسی) دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- ادیم، کوروش. (۱۳۹۱). حضور ناب: درباره ساعد مشکئی. نشریه تندیس. ۲۲۸(۲)، ص ۶.
- جلالی‌پور، حمیدرضا. (۱۳۷۸). دولت پنهان، بررسی جامعه‌شناختی عوامی تهدیدکننده جنبش اصلاحات. تهران: انتشارات طرح نو.
- جلالی‌پور، حمیدرضا. (۱۳۸۹). جنبش دانشجویی در ایران با تأکید بر فعالیت‌های دانشجویی در دوره اصلاحات. نشریه بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۳۱(۳)، صص. ۱۷۹-۲۱۳.
- رشیدی، علی. (۱۳۹۴). نشست خبری چهارمین نمایشگاه دوسالانه سرو نقره‌ای. <http://yjc.news>. کد خبر: ۵۳۷۴۳۹۹.
- فلسفی، محمد کاظم. (۱۳۹۰). بررسی تایپوگرافی در سه دهه ۱۳۴۰ تا آخر ۱۳۶۰ (پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه ارتباط تصویری). دانشگاه هنر تهران، تهران، ایران.
- قاسمی، صفت الله و زارع زاده، رسول. (۱۳۹۲). پیامدهای (اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی) ظهور طبقه متوسط جدید در ایران. نشریه آفاق امنیت، ۵(۱۸)، صص. ۶۷-۹۶.
- کهوند، مریم. (۱۳۹۵). فرهنگ دیداری گرافیک دیزاین در عصر دیجیتال. نشریه حرفه: هنرمند، ۶۲(۶)، صص. ۳۸-۵۷.
- گودرزی، مرتضی. (۱۳۹۰). گرافیک انقلاب. تهران: انتشارات فرهنگستان هنر.
- ملکی، سپیده، اسداللهی، مصطفی و شاهرودی، فاطمه. (۱۳۹۵). بازنمایی هویت ملی ایران در طراحی گرافیک با تأکید بر عصر جهانی شدن. نشریه مطالعات ملی، ۱۷(۳)، صص. ۷۰-۸۲.
- ممیز، مرتضی. (۱۳۸۰). نمایشگاه پوستره‌های تجربی طراحان گرافیک ایران. تهران: انتشارات داروگ نو.

- نیل غاز، نسیم. (۱۳۸۹). *نقاشی رئالیستی معاصر در ایران و شرایط اجتماعی ظهور آن ۱۳۷۶-۱۳۸۸*، (پایان نامه کارشناسی ارشد پژوهش هنر) دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

© 2022 Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).